

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Έξι χρόνια μετά το γεγονός, ο δρ. Πολ Έντουαρντ Φάρμερ μού υπενθύμισε: «Και να φανταστείς πως γνωριστήκαμε εξαιτίας ενός αποκεφαλισμού».

Ήταν δύο βδομάδες πριν τα Χριστούγεννα του 1994, σε μια εμπορική πόλη στο κεντρικό οροπέδιο της Αϊτής, ένα ασφάλτινο μπάλωμα που ονομάζεται Μιρεμπαλέ. Κοντά στο κέντρο της πόλης υπήρχε ένα φυλάκιο του στρατού της Αϊτής –ένας τσιμεντένιος τοίχος που περιέκλειε έναν χορταριασμένο διάδρομο παρελάσεων, ένα κρατητήριο κι έναν μουσταρδί στρατώνα. Καθόμουν με έναν λοχαγό των Αμερικανικών Ειδικών Δυνάμεων, ονόματι Τζον Κάρολ, στο μπαλκόνι του δεύτερου ορόφου του κτιρίου. Το απόγευμα απλωνόταν, η καλύτερη ώρα της πόλης, όταν ο αέρας άλλαξε κι από καυτός έγινε ευχάριστος, η μουσική από τα ραδιόφωνα στα ρουμάδικα κι οι κόρνες των ταπ-ταπ* που διέσχιζαν την πόλη έγιναν πιο δυνατές και ζωηρές κι η γενικευμένη βρομιά και φτώχεια άρχισαν να σκιάζονται, οι ανοιχτοί υπόνομοι, τα κουρελιασμένα ρούχα, τα βλέμματα στα πρόσωπα υποσιτισμένων παιδιών και τα προτεταμένα χέρια των ηλικιωμένων ζητιάνων που θρηνητικά λένε

* Αγροτικά αυτοκίνητα ή μικρά φορτηγά, βαμμένα περιμετρικά με πολύχρωμα γεωμετρικά σχήματα, που εκτελούν χρέη ταξί, εξυπηρετώντας πολλούς επιβάτες που στοιβάζονται στις καρότσες τους.

«*Grangou*», που σημαίνει «πεινάω» στην κρεολή γλώσσα.

Βρισκόμουν στην Αϊτή προκειμένου να καλύψω ένα ρεπορτάζ για τους αμερικανούς στρατιώτες. Είκοσι χιλιάδες εξ αυτών είχαν αποσταλεί να αποκαταστήσουν τη δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση της χώρας και να εκτοπίσουν τη στρατιωτική χούντα από την εξουσία την οποία είχε υφαρπάξει και κυβερνούσε με μεγάλη σκληρότητα τη χώρα επί τρία έτη. Ο λοχαγός Κάρολ είχε μόλις οχτώ άντρες κι ήταν προσωρινά υπεύθυνοι να διατηρούν ειρηνικό κλίμα ανάμεσα σε 150.000 Αϊτινούς, οι οποίοι ήταν διασκορπισμένοι σε περίπου χίλια τετραγωνικά μίλια αγροτικών περιοχών της Αϊτής. Μια φαινομενικά αδύνατη δουλειά, κι όμως, εδώ στο κεντρικό οροπέδιο, η πολιτική βία είχε σχεδόν τερματιστεί. Τον τελευταίο μήνα είχε γίνει μόνο μία δολοφονία. Βέβαια, ήταν θεαματικά αποτρόπαιη. Λίγες εβδομάδες πριν, οι άντρες του λοχαγού Κάρολ είχαν ψαρέψει το ακέφαλο πτώμα του αντιδημάρχου του Μιρεμπαλέ στον ποταμό Αρτιμπονί. Ήταν ένας εκ των εκλεγμένων λειτουργών που επρόκειτο να αποκατασταθούν στην εξουσία. Ύποπτος για τη δολοφονία του ήταν ένας τοπικός αξιωματούχος της χούντας, ένας επαρχιακός σερίφης που λεγόταν Νερβά Ζυστ, μια τρομακτική φιγούρα για τους περισσότερους ανθρώπους της περιοχής. Ο λοχαγός Κάρολ και οι άντρες του προσήγαγαν τον Ζυστ για ανάκριση, ωστόσο δεν είχαν καταφέρει να εντοπίσουν φυσικά αποδεικτικά στοιχεία ή μάρτυρες. Οπότε, τον απέπεμψαν.

Ο λοχαγός ήταν είκοσι εννέα ετών, ένας ευσεβής βαπτιστής από την Αλαμπάμα. Τον συμπαθούσα. Απ' ό,τι είχα δει, εκείνος και οι άντρες του προσπαθούσαν ειλικρινά να επιφέρουν βελτιώσεις σ' εκείνο το κομμάτι της Αϊτής, εντούτοις η Ουάσινγκτον, η οποία είχε ορίσει με διάταγμα πως αυτή η αποστολή δεν θα συμπεριλάμβανε την «οικοδόμηση του έθνους», δεν τους είχε δώσει ουσιαστικά κανένα εργαλείο γι' αυτήν τη δουλειά. Σε μία συγκεκριμένη περίπτωση ο λοχαγός είχε διατάξει την επεί-

γουςα ιατρική διακομιδή με αεροπλάνο του στρατού των ΗΠΑ μιας Αϊτινής εγκύου που κινδύνεψε και οι ανώτεροί του τον επέπληξαν για την ιδιαίτερη φροντίδα που επέδειξε. Στο μπαλκόνι του στρατώνα τώρα, ο λοχαγός Κάρολ ωρυόταν για την τελευταία του απογοήτευση, όταν κάποιος του είπε πως ένας Αμερικανός ήταν έξω στην πύλη, ο οποίος ήθελε να τον δει.

Για την ακρίβεια οι επισκέπτες ήταν πέντε, οι τέσσερις απ' αυτούς Αϊτινοί. Στέκονταν στο σύσκιο μπροστά από τον στρατώνα, καθώς ο Αμερικανός φίλος τους προχώρησε μπροστά. Είπε στον λοχαγό Κάρολ πως το όνομά του ήταν Πολ Φάρμερ, πως ήταν γιατρός και δούλευε σ' ένα νοσοκομείο εδώ, λίγα χιλιόμετρα βόρεια του Μιρεμπαλέ.

Θυμάμαι να σκέφτομαι πως ο λοχαγός Κάρολ και ο δρ. Φάρμερ έκαναν ένα αταίριαστο ζευγάρι και πως ο Φάρμερ ωχριούσε σε σύγκριση. Ο λοχαγός είχε ύψος περίπου ένα κι ενενήντα, ήταν μαυρισμένος και μυώδης. Ως συνήθως, μια πρέζα ταμπάκο διόγκωνε το κάτω χείλος του. Κάθε τόσο γύριζε το κεφάλι του στο πλάι κι έφτυνε. Ο Φάρμερ είχε σχεδόν την ίδια ηλικία, αν και πολύ πιο ντελικάτη εμφάνιση. Είχε κοντά μαύρα μαλλιά, ψηλή μέση, μακριά λεπτά χέρια κι η μύτη του ήταν οξύληκτη. Δίπλα στον στρατιώτη φαινόταν αδύνατος και χλωμός κι ακριβώς γι' αυτό μου είχε φανεί τολμηρός· πράγματι, εντελώς ξιπασμένος.

Ρώτησε τον λοχαγό αν η ομάδα του είχε ιατρικά προβλήματα. Ο λοχαγός απάντησε πως είχαν κάποιους ασθενείς κρατούμενους τους οποίους το τοπικό νοσοκομείο αρνούταν να νοσηλεύσει. «Στο τέλος αγόρασα εγώ ο ίδιος τα φάρμακα».

Ο Φάρμερ άστραψε ένα χαμόγελο. «Θα περάσεις λιγότερο χρόνο στο καθαρτήριο». Έπειτα ρώτησε: «Ποιος έκοψε το κεφάλι του αντιδημάρχου;»

«Δεν ξέρω στα σίγουρα», είπε ο λοχαγός.

«Είναι πολύ δύσκολο να ζεις στην Αϊτή και να μην ξέρεις

ποιος έκοψε το κεφάλι κάποιου» είπε ο Φάρμερ.

Ακολούθησε μια έμμεση λογομαχία. Ο Φάρμερ κατέστησε σαφές πως δεν του άρεσε το πλάνο της αμερικανικής κυβέρνησης για την αναδόμηση της αϊτινής οικονομίας, ένα πλάνο που θα βοηθούσε τα επιχειρηματικά συμφέροντα, ωστόσο δεν θα έκανε τίποτα, κατά την άποψή του, ώστε να ανακουφίσει τα δεινά του μέσου Αϊτινού. Πίστευε εμφανώς πως οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν βοηθήσει στην εδραίωση του πραξικοπήματος – καταρχάς, έχοντας εκπαιδέψει έναν υψηλό αξιωματούχο της χούντας στη Σχολή της Αμερικής* του στρατού των ΗΠΑ. Δύο διακριτές πλευρές υπήρχαν στην Αϊτή, είπε ο Φάρμερ – οι δυνάμεις καταστολής και οι φτωχοί Αϊτινοί, η συντριπτική πλειονότητα. Ο Φάρμερ ήταν με το μέρος των φτωχών. Ωστόσο, είπε στον λοχαγό, «ακόμα είναι θολό με ποια πλευρά έχουν συνταχθεί οι Αμερικανοί στρατιώτες». Στην περιοχή, η θολούρα οφειλόταν μερικώς στο γεγονός ότι ο λοχαγός είχε αφήσει ελεύθερο τον μισητό Νερβά Ζυστ.

Διαισθάνθηκα πως ο Φάρμερ ήξερε την Αϊτή πολύ καλύτερα από τον λοχαγό και πως προσπαθούσε να αποκαλύψει σημαντικές πληροφορίες. Οι άνθρωποι της περιοχής έχαναν την εμπιστοσύνη τους στον λοχαγό, φαινόταν να λείει ο Φάρμερ, κι αυτό ήταν ένα σοβαρό ζήτημα, προφανώς, για μια ομάδα εννέα στρατιωτών που προσπαθούσαν να διοικήσουν 150.000 ανθρώπους.

Ωστόσο η προειδοποίηση δεν ήταν απολύτως ξεκάθαρη κι ο λοχαγός εκνευρίστηκε λιγάκι όταν ο Φάρμερ καταδίκασε τη Σχολή της Αμερικής. Όσον αφορά τον Νερβά Ζυστ, είπε, «Κοίταξε, αυτός ο τύπος είναι βρόμικος. Όταν θα έχω και αυ-

* Στρατιωτική σχολή στη Τζόρτζια των ΗΠΑ. Πολλοί από τους 63.000 στρατιωτικούς από 21 χώρες που εκπαιδεύτηκαν εκεί στη διάρκεια των 54 χρόνων λειτουργίας της υπήρξαν πρωτεργάτες πραξικοπημάτων, πολιτικών δολοφονιών και διώξεων στην Λατινική Αμερική. Η λειτουργία της τερματίστηκε τον Δεκέμβριο του 2000.

τόν και τα αποδεικτικά στοιχεία, θα τον τσακίσω». Χτύπησε με μια γροθιά την παλάμη του. «Δεν θα πέσω όμως στο επίπεδο τους κάνοντας πρόχειρες συλλήψεις».

Ο Φάρμερ απάντησε πως, στην ουσία, δεν είχε κανένα νόημα ο λοχαγός να εφαρμόζει αρχές συνταγματικού δικαίου σε μια χώρα στην οποία επί της παρούσης απουσίαζε ένα λειτουργικό νομικό σύστημα. Ο Ζυστ ήταν μια απειλή κι έπρεπε να φυλακιστεί.

Έτσι, κατέληξαν σ' ένα περίεργο αδιέξοδο. Ο λοχαγός, ο οποίος χαρακτήριζε τον εαυτό του «χωριατόπαιδο», να επιχειρηματολογεί υπέρ των νομότυπων διαδικασιών και ο Φάρμερ, ο οποίος ξεκάθαρα θεωρούσε εαυτόν πρωταθλητή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να επιχειρηματολογεί υπέρ της προληπτικής κράτησης. Τελικά, ο λοχαγός είπε: «Θα σε εξέπληττε πόσες αποφάσεις για το τι μπορώ να κάνω εδώ παίρνονται στην Ουάσινγκτον».

Κι ο Φάρμερ είπε: «Καταλαβαίνω πως είσαι περιορισμένος. Με συγχωρείς αν έβγαλα φιλιππικό».

Είχε σκοτεινιάσει. Οι δύο άντρες στέκονταν σ' ένα τετράγωνο που σχημάτιζε το φως από την ανοιχτή πόρτα του στρατώνα. Έσφιζαν τα χέρια. Καθώς ο νεαρός γιατρός εξαφανιζόταν στις σκιές, τον άκουσα να μιλά στην Κρεολή στους Αϊτινούς φίλους του.

Έμεινα με τους στρατιώτες αρκετές εβδομάδες. Δεν σκεφτόμουν πολύ τον Φάρμερ. Παρά τις τελευταίες του κουβέντες, δεν πίστευα πως καταλάβαινε ή πως είχε τη διάθεση να συμμεριστεί τα προβλήματα του λοχαγού.

Έπειτα τον συνάντησα ξανά τυχαία, στον δρόμο της επιστροφής, στο αεροπλάνο για το Μαϊάμι. Καθόταν στην πρώτη θέση. Εξήγησε πως οι αεροσυνοδοί τον έβαλαν εκεί, γιατί έκανε συχνά αυτό το ταξίδι και ενίοτε αντιμετώπιζε επείγοντα περιστατικά εν ώρα πτήσης. Μου επέτρεψαν κι εμένα να κα-

θίσω μαζί του για λίγο. Είχα δεκάδες ερωτήσεις για την Αϊτή, καθώς και μία σχετική με τη δολοφονία του αντιδημάρχου. Οι στρατιώτες πίστευαν πως οι δοξασίες του βουντού προσέδιδαν έναν ειδικό, περίεργο τρόπο στον αποκεφαλισμό. «Η κοπή του κεφαλιού του θύματος έχει κάποια βάση στην ιστορία του βουντού;» ρώτησα.

«Έχει κάποια βάση στην ιστορία της κτηνωδίας», απάντησε ο Φάρμερ. Συνοφρυώθηκε κι άγγιξε το χέρι μου, σαν να μου έλεγε πως όλοι κάνουμε χαζές ερωτήσεις μερικές φορές.

Έμαθα κι άλλα για τον ίδιο. Πρώτα απ' όλα, δεν αντιπαθούσε τους στρατιώτες. «Μεγάλωσα σε ένα κάμπινγκ τροχόσπιτων και ξέρω ποια οικονομική τάξη κατατάσσεται στον αμερικανικό στρατό». Μιλώντας για τον λοχαγό Κάρολ, μου είπε: «Γνωρίζεις αυτούς τους εικοσιεννιάχρονους στρατιώτες και συνειδητοποιείς: Έλα τώρα, δεν είναι αυτοί που παίρνουν τις κακές πολιτικές αποφάσεις». Επιβεβαίωσε την εντύπωσή μου πως είχε επισκεφτεί τον λοχαγό για να τον προειδοποιήσει. Πολλοί ασθενείς και Αϊτινοί φίλοι του Φάρμερ είχαν παραπεμφεί για την απελευθέρωση του Νερβά Ζυστ, λέγοντας ότι αποδείκνυε πως οι Αμερικανοί δεν είχαν έρθει για να τους βοηθήσουν πραγματικά. Ο Φάρμερ μού είπε πως οδηγούσε στο Μιρεμπαλέ ενώ οι Αϊτινοί φίλοι του τον πείραζαν, λέγοντας πως δεν τολμούσε να σταματήσει και να μιλήσει στους Αμερικανούς στρατιώτες σχετικά με την υπόθεση της δολοφονίας, κι έπειτα έσκασε το λάστιχο του φορτηγού ακριβώς έξω από το στρατόπεδο, οπότε είπε στους φίλους του: «Ορίστε! Πρέπει ν' ακούς τα μηνύματα των αγγέλων».

Έπεισα τον Φάρμερ να μου μιλήσει λιγάκι για τη ζωή του. Ήταν τριάντα πέντε. Είχε αποφοιτήσει από την Ιατρική Σχολή του Χάρβαρντ κι επίσης είχε διδακτορικό στην Ανθρωπολογία από το Χάρβαρντ. Δούλευε στη Βοστόνη τέσσερις μήνες τον χρόνο, όπου διέμενε στο πρεσβυτέριο μιας εκκλησίας που βρι-

σκόταν σε κάποια φτωχογειτονιά. Τον υπόλοιπο χρόνο δούλευε αμισθί στην Αϊτή, κυρίως φροντίζοντας χωρικούς που είχαν χάσει τη γη τους εξαιτίας ενός υδροηλεκτρικού φράγματος. Είχε απελαθεί από την Αϊτή κατά την περίοδο της χούντας, ωστόσο επέστρεψε κρυφά στο νοσοκομείο του. «Αφού έκανα», είπε, «μια προσβλητικά μικρή δωροδοκία».

Τον αναζήτησα αφού προσγειώθηκε το αεροπλάνο. Μιλήσαμε λιγάκι ακόμη σ' ένα καφέ κι εγώ παρ' ολίγον να χάσω την ανταπόκρισή μου. Μερικές εβδομάδες αργότερα του έκανα το τραπέζι στη Βοστόνη, ελπίζοντας πως θα μπορούσε να με βοηθήσει να βάλω σε μια σειρά τι ήθελα να γράψω για την Αϊτή, κάτι που έκανε με εμφανή ευχαρίστηση. Μου ξεκαθάρισε ένα κομμάτι της ιστορίας, ωστόσο με άφησε να αναρωτιέμαι για τον ίδιο. Είχε περιγράψει τον εαυτό του ως «γιατρό των φτωχών», μολονότι δεν καλοταίριαζε με την εικόνα που είχα σχηματίσει γι' αυτό το είδος ανθρώπου. Ήταν εμφανές πως του άρεσε το ακριβό εστιατόριο, οι χοντρές υφασμάτινες πετσέτες φαγητού, το καλό μπουκάλι κρασί. Αυτό που μου έκανε εντύπωση εκείνο το απόγευμα ήταν πόσο ευτυχισμένος φαινόταν με τη ζωή του. Προφανώς, ένας νέος άντρας με τα δικά του προσόντα θα μπορούσε να κάνει χρυσές δουλειές ως γιατρός κάνοντας τη διαδρομή μεταξύ Βοστόνης κι ενός ευχάριστου προαστίου – όχι μεταξύ του δωματίου ενός βρόμικου, όπως το φανταζόμουν, πρεσβυτερίου μιας εκκλησίας και της χέρσας γης της κεντρικής Αϊτής. Από τον τρόπο που μιλούσε, φαινόταν πως όντως τον ευχαριστούσε να ζει ανάμεσα σε Αϊτινούς αγρότες χωρικούς. Κάποια στιγμή, καθώς μιλούσε για την Ιατρική, είπε: «Δεν ξέρω γιατί δεν συναρπάζει τους πάντες». Μου χαμογέλασε και το πρόσωπό του έγινε φωτεινό, όχι κόκκινο τόσο πολύ όσο λαμπερό, ένα φωσφορίζον χαμόγελο. Είχε μια ισχυρή επίδραση πάνω μου, σαν ένα καλωσόρισμα ασμένως δοσμένο, που δεν χρειάζεται να κοπιάσεις γι' αυτό.

Εν τούτοις, μετά το δείπνο μας έχασα εσκεμμένα την επαφή μαζί του, κυρίως, τώρα πια νομίζω, γιατί συνάμα με ενοχλούσε. Καθώς έγραφα το άρθρο μου για την Αϊτή, είχα φτάσει να συμμερίζομαι την απαισιοδοξία των στρατιωτών με τους οποίους έμενα. «Νομίζω πως έπρεπε να 'χαμε αφήσει την Αϊτή στην ησυχία της», μου είχε πει ένας από τους άντρες του λοχαγού Κάρολ. «Έχει καμία σημασία ποιος είναι στην εξουσία; Και πάλι θα έχουν τους πλούσιους, τους φτωχούς και κανέναν στο ενδιαμέσο. Δεν ξέρω τι ελπίζουμε να πετύχουμε. Πάλι θα 'χουμε έναν σκασμό Αϊτινούς μέσα σε βάρκες που θα θέλουν να πάνε στην Αμερική. Όμως, μου φαίνεται καλύτερο να μην προσπαθήσεις καν να βγάλεις άκρη». Οι στρατιώτες που ήρθαν στην Αϊτή ήταν ένα κράτος τρόμου κι αποκατέστησαν μια κυβέρνηση, έπειτα έφυγαν κι η χώρα ήταν τόσο φτωχή και τσακισμένη όσο όταν είχαν έρθει. Είχαν βάλει τα δυνατά τους, έτσι πίστευα. Ήταν προσγειωμένοι και σκληροί. Δεν θα έχυναν δάκρυα για πράγματα που βρίσκονταν πέρα από τον έλεγχό τους.

Ένιωθα πως, με τον Φάρμερ, μου είχε προσφερθεί ένας άλλος τρόπος να σκέφτομαι για έναν τόπο όπως η Αϊτή. Ο τρόπος του όμως θα ήταν δύσκολος να ανακοινωθεί, γιατί ενέπλεκε έναν εξαιρετικά ακραίο ορισμό ενός όρου όπως το «να βάζει κανείς τα δυνατά του».

Ο κόσμος είναι γεμάτος άθλια μέρη. Ένας τρόπος να ζεις άνετα είναι να μην τα σκέφτεσαι ή, όταν τα σκέφτεσαι, να στέλνεις χρήματα. Τα επόμενα πέντε χρόνια είχα ταχυδρομήσει κάποια μικροποσά στο φιλανθρωπικό ίδρυμα που υποστήριζε το νοσοκομείο του Φάρμερ στην Αϊτή. Κάθε φορά μού απέστελλε χειρόγραφα ευχαριστήρια σημειώματα. Κάποια στιγμή, μέσω ενός φίλου κάποιου φίλου, άκουσα πως έκανε κάτι αξιοσημείωτο στον τομέα της δημόσιας υγείας, σχετικά με τη φυματίωση. Δεν έψαξα όμως τις λεπτομέρειες και δεν τον ξανάδα μέχρι τα τέλη του 1999. Εγώ ήμουν εκείνος που ζήτησε τη συνάντηση. Εκείνος επέλεξε το σημείο.